

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.14
UDC 378.015.31:316.42]:37:[316:008]

EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIAL ACTIVITY

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department
of Primary Education and Innovative Pedagogy,
Drahomanov Ukrainian State University,
9 Pirogova str., Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Iryna Matviienko

PhD student of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0002-0905-078X>
e-mail: i.a.matviienko@npu.edu.ua

Abstract. *The relevance of the article is determined by the search for ways to effectively develop the social activity of students in higher education institutions during the war and in the post-war period. It has been established, that a student's social activity is a feature of his/her way of life in the process of professional training, which reflects the degree of orientation of his/her abilities, knowledge, skills, aspirations, concentration of volitional and creative efforts to meet the urgent needs of post-war society, interests, ideals.*

The research focuses on the influence of the educational environment of a pedagogical higher education institution on the development of students' social activity. In particular, we characterise this environment as one where higher education students can learn and develop, gaining a variety of cultural and social experiences through participation in specially organised activities aimed at meeting their socio-cultural needs, which involve social and cultural interaction that takes place during their professional training.

Ideas for modelling the socio-cultural educational environment at the Faculty of Education of the Dragomanov Ukrainian State University in the following areas are proposed: public organisations and student clubs (student support channels «PF_UDU», «PF Chat» and «Freshmen Chat», Instagram page, TikTok); volunteer activities (master classes on making trench candles for the soldiers of the Armed Forces of Ukraine, all-Ukrainian charity event «Childhood: A Step into the Future»); sports and cultural events (flash mobs (#NOWINUKRAINE_PF, «I am Ukrainian», «EasterTogether_NPU_UA»), preparation of a team for the bowling cup, etc.); community projects and initiatives (weekly survey (to clarify problematic issues, help those who need it, and receive suggestions for improving life at the faculty), projects: GO_PF, Give Warmth to Children, Open Day); academic and cultural conferences (exhibitions: «My War Story... War through the Eyes of Students», «Diversity of Easter Eggs: from Tradition to Modernity»).

Key words: *social activity of students, educational environment of higher education institutions, socio-cultural educational environment.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.14
УДК 378.015.31:316.42]:37:[316:008]

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

Матвієнко О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Матвієнко І. А.

аспірантка кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0905-078X>
e-mail: i.a.matviienko@npu.edu.ua

Анотація. Актуальність статті зумовлена пошуком шляхів ефективного розвитку соціальної активності здобувачів вищої освіти у ЗВО під час війни та у поствоєнний період. Встановлено, що соціальна активність студента – це риса його способу життєдіяльності у процесі фахової підготовки, що відображає міру спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб повоєнного суспільства, інтересів, ідеалів.

Звернено дослідницьку увагу на вплив освітнього середовища педагогічного закладу вищої освіти на розвиток соціальної активності студентів. Зокрема, це середовище характеризується нами як таке, де здобувачі вищої освіти можуть навчатися та розвиватися, набуваючи різноманітний культурний і соціальний досвід через участь у спеціально організованих заходах, спрямованих на задоволення їхніх соціокультурних потреб, що передбачають соціальну та культурну взаємодію, яка відбувається під час їхньої фахової підготовки.

Запропоновано ідеї щодо моделювання соціально-культурного освітнього середовища на Педагогічному факультеті УДУ імені Михайла Драгоманова у таких напрямках: громадські організації та студентські клуби (канали підтримки студентів «PF_UDU», «Чат ПФ» та «Чат першокурсників», Instagram сторінка, TikTok); волонтерська діяльність (майстер-класи з виготовлення окопних свічок для воїнів ЗСУ, всеукраїнська благодійна акція «Дитинство: крок у майбутнє»); спортивні та культурні заходи (патріотичні флешмоби (#НІВІЙНІВУ-КРАЇНІ_ПФ, «Я українець», «ВеликденьРазом_НПУ_UA»), підготовка команди на кубок з боулінгу та інші); проекти та ініціативи спільнот (щотижневе опитування (з метою з'ясування проблемних питань, допомоги тим, хто її потребує, отримання пропозицій щодо удосконалення життя на факультеті), проекти: «GO_PF», «Подаруй тепло дітям», «День відкритих дверей»); академічні та культурні конференції (**виставки:** «Моя історія війни... Війна очима студентської молоді», «Розмаїття писанок: від традицій до сучасності»).

Ключові слова: соціальна активність студента, освітнє середовище закладу вищої освіти, соціально-культурне освітнє середовище.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Загальновідомо, що соціальна активність особистості детермінується способом життєдіяльності соціального суб'єкта, його здатністю свідомо спрямовувати свої дії з метою вирішення соціальних проблем, продукування соціальних ініціатив, зміни соціальних умов відповідно до інтересів, потреб, ідеалів. Означена характеристика яскраво демонструє здатність і спроможність людини швидко реагувати на зміни в соціумі, трансформувати та брати участь в реалізації соціальної енергії, що сприяє конструктивним змінам у навколишньому світі, тобто є вираженням рівня соціальних потенцій суб'єкта.

У нашій попередній публікації було виокремлено наукові напрями, за якими у педагогічному досвіді висвітлюється проблема формування соціальної активності у студентів під час фахової підготовки: концептуальні засади проблеми формування соціальної активності студентів у дидактичному та теоретичному аспектах (Т. Качалова, О. Грисюк); соціальна та волонтерська активність молоді під час російсько-української війни (З. Бондаренко, А. Котелевець, О. Матвієнко, Л. Овчарова та ін.); соціальна активність в процесі соціалізації особистості як соціально-педагогічна проблема (С. Грабовська, О. Кулінченко, Л. Степаненко); розвиток соціальної активності особистості у різних об'єднаннях (дитячому, студентському тощо) (О. Безпалько, Ю. Івженко, О. Кузнецова та ін.); складники освітнього середовища та їхній вплив на розвиток соціальної активності та компетентностей студентів за різних умов навчання (В. Староста, Т. Тюльпа, О. Ярошинська та ін.) [1, с. 312].

У контексті проблеми наукового пошуку, особливе зацікавлення викликають дослідження, пов'язані зі створенням / проектуванням освітнього середовища у закладах вищої освіти, яке би підвищувало ефективність розвитку соціальної активності студентів. Їх доречно класифікувати у таких наукових напрямках: «рівні організації освітнього середовища ЗВО (мікро-, мезо-, макро- й екзорівні (Т. Склярєва), глобальний і регіональний (С. Тарасов)); теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (О. Ярошинська); структура освітнього середовища (фізичне оточення, людські чинники, програма навчання (Г. Ковальов), суб'єктно-ресурсний компонент, матеріально-технічний та технологічний (О. Шапран, Ю. Шапран)); моделювання соціокультурного середовища закладу вищої педагогічної освіти як умови успішної соціалізації студентської молоді (Я. Мен'ї, Т. Тюльпа)» [1, с. 314].

У цьому зв'язку, постає проблема проектування такого освітнього середовища в ЗВО, яке сприятиме ефективному розвитку соціальної активності студентів.

Актуальність окресленої проблеми визначила **мету статті** – висвітлити досвід створення соціально-культурного освітнього середовища ЗВО як чинника розвитку соціальної активності студентів Педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова.

Завданнями статті є: 1) проаналізувати підходи до характеристики освітнього середовища ЗВО; 2) висвітлити досвід створення соціально-культурного освітнього середовища Педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова як чинника розвитку соціальної активності здобувачів вищої педагогічної освіти.

Для втілення окреслених завдань використано низку **методів дослідження**: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння й зіставлення, аналогія, що дали змогу схарактеризувати стан опрацювання проблеми у фахових джерелах, обґрунтувати поняттєво-категорійний апарат, електронні ресурси, дисертації, досвід розв'язання проблеми в українських ЗВО; моделювання – для розроблення системи заходів з розвитку соціальної активності студентів в контексті проектування соціально-

культурного компоненту освітнього середовища ЗВО; емпіричні – діагностичні (бесіди, опитування) – для встановлення потреб здобувачів вищої освіти у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз фахових джерел та практики підготовки майбутніх учителів початкової школи, дозволив охарактеризувати поняття «соціальна активність студента», якими витлумачуємо як «рису його способу життєдіяльності у процесі фахової підготовки, що відображає міру спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб повоєнного суспільства, інтересів, ідеалів. Виявляється ця активність в діяльності студентського самоврядування, реалізації соціальних ініціатив (благодійній та волонтерській діяльності, міжнародному обміні, соціальному партнерстві тощо) та здійснюється в індивідуальній, груповій, колективній, масовій формах у культурній, дозвільній та інших складниках життя закладу вищої освіти», тобто у його освітньому середовищі [1, с. 316].

З-поміж багатьох досліджень, пов'язаних з проектуванням освітнього середовища у закладах вищої педагогічної освіти, наукове зацікавлення становлять на працювання О. Ярошинської, пов'язані з класифікацією складників освітнього середовища: просторо-предметного та соціально-суб'єктного. У контексті нашого наукового пошуку привертають увагу компоненти, виокремлені дослідницею на основі соціально-суб'єктного аспекту освітнього середовища: соціально-культурний, навчально-виховний та інформаційно-комунікаційний. Зупинимось детальніше на тлумаченні соціально-культурного освітнього середовища ЗВО, проблемам формування якого приділяли свою увагу такі вчені як: М. Дем'янюк, О. Замашкіна, Т. Тюльпа, О. Холоденко, О. Ярошинська та інші.

Так, О. Ярошинська вважає, що цей компонент має найбільший вплив на розвиток соціальної активності майбутніх учителів початкової школи. Вчена характеризує його як «комплекс соціально орієнтованих потреб суб'єктів середовища, соціальних взаємодій, що характеризує освітнє середовище професійної підготовки як частину широкого соціокультурного середовища життєдіяльності суб'єкта; складник освітнього середовища, який спрямований на задоволення суспільно і особистісно значущих духовних потреб, інтересів, культурних запитів суб'єктів; опосередкування власне пізнавальних актів способами взаємодії учасників, що є головним механізмом процесу навчання як спільної діяльності, що робить цей процес культурним і соціально детермінованим» [4, с. 128-129].

Вартою уваги є позиція Я. Мен'ї щодо соціокультурного середовища як універсальної детермінанти формування культури індивідуальної творчості, де адаптація до нього є однією з основних функцій людини. Авторка розглядає поняття адаптації не як пасивну адаптацію, а скоріше визнання основних соціальних пріоритетів і норм, а також активну творчість і діяльність у формі культурної творчості та самовираження. «Соціокультурне середовище ЗВО постійно розширює сферу життя кожного студента та збагачує його зв'язки з навколишнім світом. Чим багатоаспектніше соціокультурне середовище, тим більше кожен студент враховує інтереси, здібності та різноманітність суб'єктивного досвіду, набутого через спонтанну взаємодію зі ЗВО, сім'єю, навчанням та оточенням» [2, с. 34]. Дослідниця визнає особливості соціокультурного середовища у ЗВО: «суттєвий характер, оскільки, з одного боку, соціокультурне середовище може бути відокремлене від освітнього середовища, а з іншого – містить певні структурні елементи, а відсутність хоча б одного з них порушує логіку формування; структурованістю, тому що воно складається з певних структурних елементів; відсутність хоча б одного порушує логіку і ди-

наміку формування соціокультурного середовища у ЗВО; відкритістю, середовище часто є сприйнятливим до стратегічних змін, які відбуваються в соціокультурній сфері суспільства; ієрархічністю, оскільки середовище побудовано з елементів, кожен з яких також є складною підсистемою» [2, с. 34].

Слушною у контексті досліджуваної проблеми є думка Т. Тюльпи щодо проблем моделювання соціокультурного середовища закладу вищої освіти педагогічного профілю як умови успішної соціалізації студентської молоді. За її переконанням, «соціокультурне середовище є універсальною, всеохоплюючою буттєвою сферою особистісної ідентифікації студентів, яке, з одного боку, створює необхідне для творчої самореалізації людини зовнішнє, об'єктивне оточення, яке є водночас тяжіючим і сприятливим щодо активності суб'єкта, з іншого боку – само є результатом прояву суб'єктивної, особистісної творчості що дає людині відчуття причетності, власної значущості й гідності. Це є інтегративним чинником особистісного становлення студента, вплив якого опосередковується через включення студента в різні її сфери» [3, с. 47].

Поділяючи думку цитованих вище науковців, вважаємо, що соціально-культурне освітнє середовище педагогічного ЗВО – це відкрите освітнє середовище, де здобувачі вищої освіти можуть навчатися та розвиватися, набуваючи різноманітний культурний і соціальний досвід через участь у спеціально організованих заходах, спрямованих на задоволення їхніх соціокультурних потреб, що передбачають соціальну та культурну взаємодію, яка відбувається під час їхньої фахової підготовки.

Як свідчить аналіз практики роботи в ітчизняних ЗВО, соціально-культурне освітнє середовище моделюється у таких напрямках: *громадські організації та студентські клуби* (участь в студентських радах, благодійних організаціях, спортивних клубах, культурних гуртках, де студенти можуть об'єднатися навколо спільних інтересів, незалежно від культурних особливостей тощо); *волонтерська діяльність* (добровільна участь у проектах, спрямованих на допомогу тим, хто її потребує внаслідок війни, охорону навколишнього середовища чи інші громадські ініціативи); *спортивні та культурні заходи* (участь в командних або індивідуальних змаганнях, фестивалях, концертах тощо); *проекти та ініціативи спільнот* (організація подій, воркшопів, лекцій або інших активностей, спрямованих на покращення умов навчання та життя студентів, соціального благополуччя у громаді); *академічні та культурні конференції* (участь у наукових доповідях, виставках, дебатах та інших подібних заходах); *міжнародна співпраця, культурні обміни та подорожі* (розробка програм обміну та співпраці з іншими університетами та освітніми установами з різних країн для студентів, викладачів та дослідників).

Висвітливо досвід створення соціально-культурного освітнього середовища ЗВО за окремими вказаними вище напрямками (таблиця 1).

Таблиця 1

**Соціально-культурне освітнє середовище Педагогічного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова (2021 – 2023 рр.)**

Захід	Мета і особливості проведення
<i>Громадські організації та студентські клуби</i>	
Канали «PF_UDU» https://t.me/pf_npu , «Чат ПФ» та «Чат першокурсників», Instagram сторінка https://www.instagram.com/pf_udu/ , TikTok https://www.tiktok.com/@pf_udu	За сприяння Студентського парламенту в Telegram функціонують канали для підтримки студентів, створення їм комфортного середовища на факультеті

Продовження табл. 1

<i>Волонтерська діяльність</i>	
Майстер-класи з виготовлення окопних свічок для воїнів ЗСУ https://bit.ly/3QtzAaw	У результаті нашої спільної плідної роботи волонтери змогли передати окопні свічки для військових Бахмутського напрямку, а завдяки зборам скляної тари вдалося приготувати їжу для військових
Всеукраїнська благодійна акція «Дитинство: крок у майбутнє» https://bit.ly/46GrXmu	У грудні відвідали Боярську спеціалізовану школу-інтернат. Для кожної дитини було зібрано чарівну торбинку від Святого Миколая (іграшки, канцтовари, засоби гігієни, одяг, солодощі), проведено міні-тренінг «Прикрась ялиноньку до свята», використовуючи при цьому художнє слово та терапевтичну казку, яка допомогла подолати страх темряви
<i>Спортивні та культурні заходи</i>	
Патріотичний онлайн-флешмоб «Я українець» https://bit.ly/45Hl2s7 https://bit.ly/46E4iTL	У патріотичному онлайн-флешмобі «Я українець» студенти й викладачі прагнули привернути увагу до краси рідного краю, сприяти утвердженню патріотичних цінностей, переконань і поваги до української культурної та історичної спадщини в суспільній свідомості й особистих почуттях громадян.
Підготовка команди на кубок з боулінгу. https://bit.ly/496O3jE https://bit.ly/45M8xeK https://bit.ly/46YaUw4	Спорт завжди був важливою частиною життя наших студентів, і тому вже стало традицією брати участь у змаганнях з боулінгу за Кубок ректора.
Флешмоб підтримки #НІВІЙНІВУКРАЇНІ_ПФ. https://bit.ly/3QaTRQR	За день до повномасштабного вторгнення запущено флешмоб підтримки #НІВІЙНІВУКРАЇНІ_ПФ. У відео ролику студенти в українській символіці розказували факти про Україну, перші згадки, цитували видатних діячів.
Онлайн-флешмоб «ВеликденьРазом_НПУ_UA» https://bit.ly/3tJpKZ8	У цей складний час як ніколи важливо бути в єдності, підтримувати один одного та зберігати традиції нашого народу. В 2022 році святкували Великодні свята всією країною, в усіх регіонах України: Києві, Галичині, Криму, на Донбасі, Слобожанщині, Волині, Закарпатті, Поділлі, Полтавщині та місцях проживання українців за межами нашої держави
<i>Проекти та ініціативи спільнот</i>	
Щотижневе опитування у Гугл Формі https://bit.ly/3s1I0wm	Підтримка зв'язку з кожним студентом. Нам важлива думка наших здобувачів вищої освіти, тому щотижня старости груп надають статистичні дані до Гугл Форми. В ній передбачена можливість подати проблемні питання або пропозиції удосконалення життя на факультеті. За допомогою цих даних маємо можливість організувати освітній процес враховуючи пропозиції й зауваження студентів, швидко реагувати та допомагати тим, хто знаходиться в групі ризику

Продовження табл. 1

Проект «GO_PF» https://bit.ly/45GfQoj	Проект «GO_PF» дозволить всьому факультету відкрити двері до найкрасивіших місць Києва! Організатори проекту не лише виступають як навігатори найкрутішими місцями Києва, але також організують прогулянки містом для всіх, хто прагне долучитися
Проект «Подаруй тепло дітям» https://bit.ly/46Hg283	До свят Великодня Педагогічний підготував майстер-класи з писанкарства та хіп-хопу. Зібрали необхідні речі та подарунки для дітей дитячого сиротинця Київського обласного центру соціально-психологічної реабілітації «Оберіг» м. Богуслав
«День відкритих дверей» https://bit.ly/3S5nwxj https://bit.ly/45HmFGf	Мета заходу – познайомити абітурієнтів і батьків майбутніх вступників із факультетом та його життям, зорієнтувати у спеціальностях та освітніх програмах, а також надати відповіді на актуальні питання вступу
Академічні та культурні конференції	
Виставка «Моя історія війни... Війна очима студентської молоді» https://bit.ly/3FxFg72 https://bit.ly/3M9aQSc	24 лютого 2023 року командою Педагогічного факультету в арт-просторі СКЛЮ відкрито виставку, присвячену річниці повномасштабного вторгнення рф в Україну. У галереї гості мали можливість познайомитися з історіями нашої студентської молоді. Одні виражені пером у вигляді слів, інші – пензлем
Виставки «Розмаїття писанок: від традицій до сучасності». https://bit.ly/3SaHEOx	Напередодні Великодня вшануємо українські мистецькі традиції в університетському середовищі

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток соціальної активності студентів у ЗВО передбачає цілеспрямований вплив на його спосіб життєдіяльності у процесі фахової підготовки, що відображає міру спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб воєнного суспільства, інтересів, ідеалів. Такий вплив уможлиблюється завдяки спеціально створеному соціально-культурному освітньому середовищу, де організовані заходи реалізуються у таких напрямках: громадські організації та студентські клуби, волонтерська діяльність, спортивні та культурні заходи проекти та ініціативи спільнот, академічні та культурні конференції, міжнародна співпраця, культурні обміни та подорожі.

Перспективними вважаємо дослідження з особливостей проектування освітнього середовища у ЗВО для підвищення ефективності розвитку соціальної активності здобувачів вищої педагогічної освіти під час війни та у поствоєнному відновленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матвієнко О., Матвієнко І. Взаємозв'язок соціальної активності студентів та освітнього середовища ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана*

Франка. Вип. 65, том 2, 2023. С. 311-317 URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_2/44.pdf

2. Мен'ї Я. Особливості формування соціокультурного середовища в закладах вищої освіти *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Випуск 99. 2022. С. 30-36. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4512/3984>

3. Тюльпа Т. М. Соціокультурне середовище вищого педагогічного навчального закладу як умова успішної соціалізації студентської молоді. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 45-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_3_13.

4. Ярошинська О. О Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с. URL: <https://bit.ly/3uRP90a>

REFERENCES:

1. Matviienko, O., & Matviienko, I. (2023). Vzaiemozviazok sotsialnoi aktyvnosti studentiv ta osvitnoho seredovyshcha ZVO [Interrelation of social activity of students and educational environment of a higher education institution]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Topical Issues of the Humanities : interuniversity collection of scientific papers by young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 65 (2), 311-317*. Retrieved from: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_2/44.pdf [in Ukrainian].

2. Meni, Ya. (2022). Osoblyvosti formuvannia sotsiokulturnoho seredovyshcha v zakladakh vyshchoi osvity [Features of the formation of socio-cultural environment in higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky» – Collection of scientific works “Pedagogical Sciences”, 99, 30-36*. Retrieved from: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4512/3984> [in Ukrainian].

3. Tiulpa, T. M. (2012). Sotsiokulturne seredovyshche vyshchoho pedahohichnoho navchalnoho zakladu yak umova uspishnoi sotsializatsii studentskoi molodi [Socio-cultural environment of higher pedagogical educational institution as a condition for successful socialisation of student youth]. *Naukovi zapysky Nizhyn'skoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia. Seriiia : Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Series : Psychological and pedagogical sciences, 3, 45-48*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_3_13. [in Ukrainian].

4. Iaroshynska, O. O. (2015) *Teoretychni i metodychni zasady proektuvannia osvitnoho seredovyshcha profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv pochatkovoї shkoly* [Theoretical and methodological bases of designing the educational environment for the professional training of future primary school teachers]. *Doctor's thesis*. Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University. Uman. Retrieved from: <https://bit.ly/3uRP90a> [in Ukrainian].